

УДК 94(497.6)"1918"
342.395(497.6)"1918"

COBISS.SR-ID 282336780

Проф. др Боривоје Милошевић
УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊА ЛУЦИ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
e-mail: borivoje.milosevic@ff.unibl.org

СЛОМ АУСТРОУГАРСКЕ УПРАВЕ И ФОРМИРАЊЕ НАРОДНИХ ВЛАСТИ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ 1918. ГОДИНЕ

АПСТРАКТ: Народно вијеће за Босну и Херцеговину почело је крајем 1918. рад у веома сложеним приликама. Покрајине су биле економски исцрпљене вишегодишњим ратом, а дијелови аустроугарских јединица које су се повлачиле са фронта претварале су се у опасне наоружане банде. Босанскохерцеговачко село било је у стању врења, а беговска имања опљачкана су или поплаћена у многим дијеловима земље. Како Народна гарда није била у стању да обезбједи ред и мир, та улога је повјерена српској војсци која је почетком новембра 1918. ушла у Босну и Херцеговину. Свједочанства указују да је дочекивана са одушевљењем и великим оптимизмом свих грађана без обзира на њихову националну или вјерску припадност. Нестрпљива због одуговлачења владе у Сарајеву, већина босанскохерцеговачких срезова прогласила је крајем новембра 1918. непосредно сједињење са Србијом. Најодлучније иступање у том питању манифестовало се у Бањој Луци.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: Босна и Херцеговина, Аустроугарска, Први свјетски рат, Краљевина СХС, уједињење, Народно вијеће.

Босна и Херцеговина је у последњу годину Првог свјетског рата ушла као простор опустошен ратним реквизицијама, глађу, сиромаштвом и замрлим политичким животом. Сарајево је половином

маја 1918. било мјесто савјетовања генерала Стјепана Саркотића и команданата Србије и Црне Горе Ремена и Клам-Мартиница.¹ Саста-
нак је био сазван да би се Врховној команди поднио заједнички прије-
длог о рјешавању југословенског питања. Саркотић је био убијеђен да
је југословенство пролазна појава увезена у монархију из иностран-
ства.² Поглавар Босне и Херцеговине припадао је оној групи аустроу-
гарских званичника који су се упорно борили против југословенске
идеје и обнове парламентарног живота у покрајинама.³ Саркотић је за
Босну и Херцеговину предвиђао два рјешења – спајање са Хрватском
или припајање Угарској као *corpus separatum*, док је Србију и Црну Го-
ру требало безусловно анектирати монархији.⁴ Сматрао је да би у слу-
чају стварања југословенске државе у њој дошло до борбе за превласт
између Срба и Хрвата, те би таква држава изнутра била нестабилна.
Саркотић је био става да је југословенство немогуће јер међу Србима и
Хрватима стоји непремостива граница истока и запада.⁵

Босну и Херцеговину је септембра 1918. посјетио гроф Иштван
Тиса и разговарао са неколицином народних првака. Некадашњи
саборски посланик Војислав Шола му је том приликом предао *Ме-*
морандум о политичким приликама у земљи.⁶ У *Меморандуму* су,
између осталог, оштро критиковане владине мјере реквизиција и
високих пореза, распуштање Сабора, укидање српске црквено-

¹ Записник састанка на њемачком језику код: Bernard Stulli, „Prilozi građi za historiju jugoslavenskog pitanja 1918. godine”, *Arhivski vijesnik*, II, (1959), 281–305.

² Бањалучки окружни предстојник је марта 1918. извјештавао како је југо-
словенска пропаганда узела маха код интелигенције, „а преноснике те инфекције
треба тражити у свештеничким хаљинама”; Ђорђе Микић, *Austrougarska ratna politi-*
ka u Bosni i Hercegovini 1914–1918, (Banja Luka: Nezavisni univerzitet, 2011), 466.

³ Милорад Екмечић, „Генерал Саркотић и планови спаса Монархије 1918”, у:
Zbornik radova posvećenih uspomeni Salke Nazečića, (уредник Мидхат Бегић), (Saraje-
vo: Filozofski fakultet, Svjetlost, 1972), 442.

⁴ Bogdan Krizman, „Bosna i Hercegovina i jugoslovensko pitanje u 1918. godini”,
Prilozi, god. IV, br. 4, (1968), 91–92.

⁵ Милорад Екмечић, „Генерал Саркотић...”, 451.

⁶ *Меморандум* су потписали: Ристо Хаџи-Дамјановић, Мато Бековац, Перо То-
доровић, Ђуро Џамоња, Јово Пешут, Гавро Гашић, Ђорђе Пејановић, Јулијан Јеле-
нић, Карло Икић, Карло Цанкар, Љубо Шимић, Глигорије М. Јефтановић, Војислав
Шола, Јозо Сунарић, Перо Стокановић, Милан Јојкић, Данило Димовић, Љубо Га-
лић, Саво Љубибратић, Лука Чабрајић, Владимир Андрић, Вјекослав Јелавић, Стје-
пан Субашић и Марко Алауповић; Bogdan Krizman, „Bosna i Hercegovina i jugoslo-
vensko pitanje...”, 102; Dragoslav Janković i Bogdan Krizman, *Grada o stvaranju jugoslo-*
venske države (1. I – 20. XII 1918), (Beograd: Institut društvenih nauka 1964), 294–297.

школске аутономије, прогони политичких неистомишљеника и потпуни губитак слободе штампе. Даље се наглашава како је идеја јединства Срба, Хрвата и Словенаца продрла у све слојеве становништва, те је указано на неравноправан политички положај Јужних Словена у монархији и њихово политичко и грађанско ропство.⁷ Тиса је био дубоко увријеђен ставовима изнесеним у *Меморандуму* па је пред повратак из Сарајева изрекао злослутне ријечи: „Можда ћемо и ми пропасти, али прије него пропаднемо, имаћемо довољно снаге, да смрвимо оне, који имају овакве циљеве.”⁸ Разговори свједоче о великим разликама у ставовима муслиманских политичара о питању будућности покрајина.⁹ Саркотић је сматрао да су босански муслимани били најмање „инфицирани” југословенском пропагандом. Један од муслиманских првака Мехмед Спахо пожалио се на поступке власти према муслиманима током рата и нагласио да су опречности између муслимана и других вјера у Босни и Херцеговини постале много блаже у заједничкој невољи те је највећи дио народа био склон југословенском рјешењу.¹⁰ Тиса је у Сарајеву примио представнике *Хрватске католичке удруге* Иву Пилара и Јосипа Ванцаша, који су захтјевали уједињење покрајина са Хрватском у самосталну хрватску државу у оквирима Аустроугарске.¹¹

Пробој Солунског фронта и иступање Бугарске из рата представљали су јасан наговјештај скоријег слома Аустроугарске, а већ почетком октобра 1918. у Загребу су почеле припреме за оснивање Народног вијећа Словенаца, Хрвата и Срба.¹² Ионако сложене прилике у Босни и Херцеговини додатно су компликовали војни дезертери који су паралисали дијелове земље. Ратни замор, сиромаштво и стална поскупљења животних намирница утицали су на низак морал грађана. Глад је током 1918. озбиљно угрозила становништво

⁷ Архив Босне и Херцеговине, Сарајево (даље: АБиХ), Земаљска влада, през. бр. 808, 22. септембар 1918; Ferdo Šišić, *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914–1919*, (Zagreb: Naklada Matice hrvatske, 1920), 161–165; Đorđe Mikić, *Austrougarska ratna politika...*, 487.

⁸ Srđan Budisavljević, *Stvaranje države Srba, Hrvata i Slovenaca*, (Zagreb: JAZU, 1958), 113–117.

⁹ Đorđe Mikić, *Austrougarska ratna politika...*, 485–490.

¹⁰ Исто, 485.

¹¹ Bogdan Krizman, „Bosna i Hercegovina i jugoslovensko pitanje...”, 106.

¹² Đorđe Mikić, *Austrougarska ratna politika...*, 493.

које је постајало пријемчиво за револуционарну агитацију, посебно на селу.¹³ Додатан проблем властима представљали су повратници из руског заробљеништва међу којима је било особа „инфицираних” бољшевичком пропагандом.¹⁴

У Загребу је 5/6. октобра 1918. формирано Народно вијеће СХС са задатком уједињења свих Срба, Хрвата и Словенаца у слободну и независну државу уређену на демократским принципима.¹⁵ У вијеће је ушло више јавних личности из Босне и Херцеговине.¹⁶ Хрватски Сабор је 29. октобра 1918. прекинуо све државне односе са Аустроугарском и прогласио Државу Словенаца, Хрвата и Срба.¹⁷ Народно вијеће СХС упутило је истог дана војницима проглас о оснивању Државе СХС и позвало их на безусловно подвргавање заповјестима владе Народног вијећа. Војним бјегунцима је гарантовано да неће бити судски гоњени, а тамо гдје би настали немири или побуне против власти најављен је пријеки суд.¹⁸ У Средишњем одбору Народног вијећа СХС девет мјеста припало је Босни и Херцего-

¹³ Нусрет Шехић, „Превирања на селу и у радничком покрету у Босни и Херцеговини поткрај Првог свјетског рата и у првој години новостворене Краљевине СХС”, *Прилози*, XXI, 22, (1986), 133.

¹⁴ Zijad Šehić, „Bosanci i Hercegovci u vojnoj organizaciji Austro-Ugarske monarhije u posljednjoj ratnoj godini”, *Historijska traganja*, 3, (2009), 23–50.

¹⁵ Dragoslav Janković i Bogdan Krizman, *Grada...*, 331–333. Народно вијеће је од било *Манифест* цара Карла од 16. октобра 1918. који је представљао посљедњи покушај реформисања царства на самрти; Bogdan Krizman, „Osnivanje Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu 1918”, *Historijski zbornik*, br. 1–4, (1954), 31.

¹⁶ У питању су: Војислав Шола, Коста Кујунџић, Глигорије Јефтановић, Јозо Сунарић, Љубомир Галић, Шћепан Грђић, Лука Чабрајић, Саво Љубибратић, Вјекослав Јелавић, Милан Јојкић, Тугомир Алауповић, Владимир Ћоровић, Хамид Сврзо, Дидак Бунтић, Мехмед Спахо, Душан Кеџмановић, Војислав Бесаровић и Максим Ђурковић.

¹⁷ Истога дана у Љубљани су одржане велике народне манифестације на којима је захтјевано стварање јединствене јужнословенске државе „од Корушке до Солуна”; Коста Николић, *Једна изгубљена историја – Србија у 20. веку*, (Београд: Службени гласник, 2017), 35–37. Предсједништво Народног вијећа СХС упутило је 31. октобра 1918. енглеској, француској, италијанској и америчкој влади ноту којом потврђује да је Држава СХС, створена на територији коју насељавају Јужни Словени у саставу Аустроугарске, спремна ступити у заједничку државу са Србијом и Црном Гором; Хрватски државни архив, Загреб (даље: ХДА), Народно вијеће СХС, 124-3-2-1. Нота предсједништва Народног вијећа СХС од 31. октобра 1918.

¹⁸ Dragoslav Janković i Bogdan Krizman, *Grada...*, 402–403.

вини. На сједници одбора одржаној 30. октобра 1918. одлучено је да се ступи у ближу везу са Народним вијећем у Сарајеву.¹⁹

Главни одбор Народног вијећа за Босну и Херцеговину налазио се на челу мреже локалних народних одбора и формиран је по узору на Народно вијеће СХС у Загребу. За предсједника је изабран Глигорије Јефтановић, српски политичар и угледни трговац, један од вођа борбе Срба за црквено-школску аутономију (1896–1905). Народно вијеће Босне и Херцеговине због ратних услова није изабрано на демократски начин, а у вијеће нису ушли проаустријски наклоњени политичари. Први акт Народног вијећа за Босну и Херцеговину био је захтјев генералу Саркотићу да се на слободу пусте политички осуђеници²⁰ да би потом услиједила примопредаја власти између Саркотића и Народног вијећа.²¹ Главни одбор Народног вијећа потом је донио одлуку да на јавним мјестима могу бити истакнуте само „југословенске“ заставе.

На чело Народне владе изабран је Атанасије Шола.²² Некадашњи српски посланик у босанскохерцеговачком Сабору на мјесто предсједника Народне владе дошао је директно из травничког затвора.²³ Влада није била попуњена пропорционално национално-конфесионалном паритету, већ политичком опредјељењу за уједињење. Представници Социјалдемократске странке нису прихватили

¹⁹ Hamdija Kapidžić, „Pokušaj ujedinjenja Bosne i Hercegovine sa Srbijom u novembru 1918 godine”, *Pregled*, br. 1–2, (1965), 35.

²⁰ Hamdija Kapidžić, „Rad Narodnog vijeća SHS Bosne i Hercegovine u novembru i decembru 1918”, *Glasnik arhiva i Društva arhivista Bosne i Hercegovine*, knj. 3, (1963), 149.

²¹ По примопредаји власти Главни одбор Народног вијећа упутио је проглас народу у којем се, између осталог, наводи: „Радуј се, весели, певај и плачи од среће, тако жељене и тешко дочекане, али буди милостив и великодушан, па прости и заборави све невоље и увреде и не дај никоме да твој глас у слободу осрамоти и укаља. Чувај свачије добро и иметак, чувај личну сигурност сваког суграђанина. Народе, велика одговорност лежи на нама јер цијели свијет гледа у тебе хоћеш ли се показати достојан слободе”; *Велики рат Србије за ослобођење и уједињење Срба, Хрвата и Словенаца 1914–1918*, (даље: ВРС), књ. 31, (Београд: издање Главног ђенералштаба, 1939), 86–87.

²² Замјеник предсједника и уједно повјереник за унутрашње послове био је Јозо Сунарић. Остали повјереници били су: Данило Димовић, Мехмед Спахо, Саво Јелић, Вјекослав Јелавић, Урош Круљ, Тугомир Алауповић, Стеван Жакула, Васо Ристић, Шћепан и Васиљ Грђић.

²³ Снежана Илић, *Атанасије Шола. Прилог проучавању културне и политичке историје Срба у Босни и Херцеговини*, (Нови Сад: Академска књига, 2011), 117–127.

учешће у раду владе иако им је понуђено повјереништво за социјалну скрб. Неравноправан положај муслиманских представника у Народном вијећу произилазио је из неповјерења према политици њихових тадашњих првака, махом пасивних и недовољно ангажованих приликом стварања југословенске државе.²⁴ Шериф Арнаутовић се жалио како је у Сарајеву састављено Народно вијеће без муслимана па је „умјесто црно-жутог апсолутизма завладао апсолутизам Народне владе”.²⁵ Представници Јевреја били су у почетку заобиђени у раду народних вијећа због чега су упутили представку Главном одбору тражећи да им се признају иста права као и осталим становницима.²⁶

Главни одбор Народног вијећа СХС за Босну и Херцеговину послао је 5. новембра 1918. свим котарским испоставама наредбу да се одмах конституишу локални одбори Народног вијећа. У одборе је требало бирати између 12 и 20 поузданих грађана „неокаљана угледа” и великог утицаја у народу. Народна гарда требало је да буде уређена у духу соколске и војничке организације, са високом дисциплином и задатком да чува ред и мир у котару. Чување магацина са храном, оружјем и муницијом представљало је приоритет.²⁷ Сходно поменутим инструкцијама у одборе Народног вијећа биране су махом угледне личности пројугословенског расположења. На челу одбора најчешће су се налазили локални свештеници, учитељи, адвокати или трговци, од којих су многи током рата били прогоњени од аустроугарских власти. У мјешовитим срединама састав народних

²⁴ Nusret Šehić, „Narodno vijeće SHS za Bosnu i Hercegovinu i njegova djelatnost nakon sloma Austro-Ugarske (novembar–decembar 1918)”, *Prilozi*, god. XVIII, br. 19, (1982), 165.

²⁵ Adnan Jahić, „Iz bosanskohercegovačke politike za vrijeme Prvog svjetskog rata. Nestanak Ujedinjenje muslimanske organizacije i uspon neznatnih i neozbiljnih elemenata”, *Društvene i humanističke studije*, 2, (2017), 220.

²⁶ Два дана по ослобођењу Сарајева, лист *Жидовска свијест* објавио је чланак којим се поздравља стварање нове југословенске државе: „У својој отаџбини уживаће напакон и Жидов сва права. У демократској Југославији неће морати Жидов да таји своје Жидовство; његова част, његов социјални положај, његово унапређење у државној служби неће имати никаквих запрека из вјерских или националних разлога. У слободној Југославији биће и Жидов потпуно слободан. Жидови ће моћи слободно васпитавати своју дјецу према националним особинама и у духу народних предања”; *Židovska svijest*, 2, 8, (1918).

²⁷ АБиХ, Главни одбор (=ГО) Народног вијећа СХС Босне и Херцеговине, бр. 58, 5. новембар 1918.

вијећа представљао је одраз националне шароликости дотичног мјеста.

Ипак, конституисање одбора Народног вијећа није увијек и свуда текло глатко. Из Ливна је половином новембра 1918. стигла информација да је група Хрвата иступила из котарског одбора Народног вијећа јер су их Срби из одбора наводно малтретирали, пријетили им српском војском и били неспремни на било какав договор са њима.²⁸ Незадовољни избором чланова, Срби из Љубиња затражили су да се тамошњи одбор Народног вијећа распусти. „Народ овог котара у овим данима слободе тражи да се сви људи који имају слабу прошлост одстране из управљања у народним пословима у нашем котару”, наводи се у представци Љубињаца.²⁹

Исхрана и снабдјевање становништва представљали су важне задатке који су се поставили пред нове власти. Саобраћајне комуникације биле су оштећене или у прекиду, што је отежавало превоз роба, па су процват зеленашке трговине и скупоба намирница били природна посљедица таквог стања.³⁰ Полицијски апарат није функционисао, а народ је жандармерију посматрао као представнике пропалог режима.³¹ Социјалистичка штампа је упозоравала да су поједини чланови одбора Народног вијећа свој положај користили како би се повезали са врховима власти и стекли прилику за вла-

²⁸ АБиХ, ГО Народног вијећа СХС Босне и Херцеговине, бр. 195, 23. новембар 1918.

²⁹ АБиХ, ГО Народног вијећа СХС Босне и Херцеговине, бр. 286, 28. новембар 1918.

³⁰ Dragoslav Janković, „Društveni i politički odnosi u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca uoči stvaranja Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista)”, *Istorija XX veka, I*, (1959), 30.

³¹ Нови администивни апарат градио се споро и није био у могућности да брзо и лако замијени искусно и добро обучено аустроугарско чиновништво. „Дани по доласку српске војске у Херцеговину 1918. прошли су у мамурлуку и отрежњавању. Кад смо се отрезнили, видели смо да се стари аустријски режим распада, а ништа ново не ствара. Народни одбори нису били никаква власт и ми, навикнути на извештан ред какав је постојао у Аустрији, који је трајао све до њеног расула, осетисмо се немало разочарани. Већина тог чиновништва страног порекла (Немци, Чеси, Пољаци) оде из земље, а поче придолазити ново мање квалификовано и мање способно, али гладно и жељно да се обогати и добро поживи”, забиљежио је Ристо Грђић; *Вечерње новости*, XLIX, 15. август 2002. Грђић напомиње да су чиновници који су из Србије дошли у Босну и Херцеговину по ослобођењу били политички затровани и неспособни да адекватно замјене дотадашњи аустроугарски апарат; *Вечерње новости*, XLIX, 16. август 2002.

стити богаћење.³² Ратни профитери не само да нису кажњавани од стране нових власти већ су несметано наставили да се богате; некадашњи ратни лифератни непријатељске војске у миру су постали снабдјевачи српске армије.³³ Прва биљка које је послје ослобођења почела да цвјета била је корупција.³⁴

Народна влада је почетком новембра 1918. имала информације да је у многим мјестима руља опљачкала војна складишта: „Тим одвратним чином отето је много добара наше будуће државе. Па ипак се нашло људи који су такве предмете куповали, те су тим својим чином постали судионици злочина крађе.“³⁵ У побуни кметова у Оџаку забиљежено је једно убиство и више паљевина.³⁶ Из Гацка и Билеће стизале су вијести о ужасном нeredу који је захватио тај дио Херцеговине. По наређењу Народне владе 12. новембра проглашен је пријеки суд за цијелу Херцеговину, али до краја године није изрекао ниједну пресуду.³⁷ Ситуацију су додатно усложњавале до зуба наоружане банде које су из Црне Горе прелазиле у Херцеговину и пљачкале становништво.³⁸ Како би им се стало на пут, у неким мјестима је становништву подјељено оружје, а организоване су и сеоске страже. Појединци су оптуживали свргнутог црногорског краља Николу Петровића да је стајао иза немира који су потресали Херцеговину.³⁹ Котарски предстојник из Маглаја навео је како је муслимански елемент био забринут због паљења беговских имања. „Што се тиче расположења тежака, то си они без рјешења аграрног питања праве слободе не могу замислити, што је посве јасно и разумљи-

³² Dragoslav Janković, „Društveni i politički odnosi u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca...“, 65.

³³ Dragoslav Janković, „Društveni i politički odnosi u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca...“, 53; Ferdo Čulinović, *Jugoslavija između dva rata, I*, (Zagreb: JAZU, 1961), 181.

³⁴ *Вечерње новости*, XLIX, 16. август 2002.

³⁵ Bogumil Hrabak, *Dezerterstvo, zeleni kadar i prevratna anarhija u jugoslovenskim zemljama 1914–1918*, (Novi Sad: Institut za istoriju, 1990), 280.

³⁶ АБиХ, Народна влада СХС Босне и Херцеговине, през. бр. 13.483, 7. новембар 1918.

³⁷ Драга Мاستиловић, Херцеговина у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца (1918–1929), (Београд: Филип Вишњић, 2009), 213.

³⁸ „Лично сам се увјерио да су у невесињском, гатачком и билећком котару у неким селима сељачке куће опљачкане до темеља. Пљачкаши оставише у кућама, колико их не порушише, само голи камен“, забиљежио је марта 1919. године Атанасије Шола након пута по Херцеговини; Исто, 221.

³⁹ АБиХ, Народна влада СХС Босне и Херцеговине, през. бр. 104, 4. јануар 1919.

во”, наводи се у извјештају из Маглаја.⁴⁰ Стање у Рогатици и околини било је врло рђаво, а органи сигурности нису били у стању спријечити нереде јер је међу народом по селима остало много оружја.⁴¹ Паљења и пљачкања беговских посједа било је и на подручју Босанске Крајине.

Никола Пашић је 2. новембра 1918. обавјестио војводу Живојина Мишића како ће ускоро бити потписано примирје са Аустроугарском те постоји потреба да се хитно са војском уђе у Босну и Херцеговину, Банат, Срем и друге области монархије.⁴² Команда Прве армије наредила је да би из политичких разлога било корисно пребацити дијелове српске војске на територију Аустроугарске „за шта (је требало; прим. Б. М.) употребљавати људе који се јаве добровољно и ово чинити у споразуму са тамошњим становништвом”. Требао је ухватити везу са становништвом преко Саве и Дрине и од њих прибавити информације о непријатељу.⁴³ Начелник Штаба Тимочке дивизије Друге армије потпуковник Петар Косић јавио је 4. новембра 1918. из Вишеграда како су се непријатељске јединице сасвим расуле, а чланови Народне владе из Сарајева молили су да се у главни град Босне и Херцеговине пошаље бар један батаљон српске војске.⁴⁴

Премда је Народна гарда имала задатак разоружавања аустроугарске војске и осигуравања реда и мира у земљи, појединци су искористили свој положај за пљачку туђе имовине или осветничке радње. У телеграму упућеном из Сребренице влади у Сарајево 18. новембра 1918. наводи се: „Гардисти на властиту одговорност почињу недјела која се косе (са) законом, (...). Ауторитет администрационих области и судова јест сасвим исчезао да служе само за ругло, (...)” Из Дервенте су стизали позиви српској војсци да уведе ред јер тамошња Народна гарда „само краде” па је била сасвим неупотребљива.⁴⁵ Народна гарда у Дубици била је распуштена, јер не само да је била неспособна да уведе ред и мир већ су неки њени

⁴⁰ АБиХ, Народна влада СХС Босне и Херцеговине, бр. 256.214, 16. новембар 1918.

⁴¹ АБиХ, Начелство округа Сарајево, през. бр. 43/1919.

⁴² Dragoslav Janković i Bogdan Krizman, *Grada...*, 456.

⁴³ ВРС, књ. 31, (Београд: издање Главног Ђенералштаба, 1939), 12.

⁴⁴ Исто, 30.

⁴⁵ АБиХ, Народна влада СХС Босне и Херцеговине, през. бр. 13.801, 18. новембар 1918.

чланови били у вези са локалним бандама.⁴⁶ Међу тузланским Србима владало је незадовољство јер су поједини гардисти имали „прљаву прошлост” или су учествовали у ранијим прогонима Срба.⁴⁷

Наведени моменти утицали су на одлуку Народне владе да гарду замјени регуларним јединицама српске војске због чега је формирана посебна делегација Народног вијећа СХС за Босну и Херцеговину и упућена ка Вишеграду, гдје су биле смјештене најближе српске јединице.⁴⁸ Разговор са командантом Друге армије војводом Степом Степановићем одржан је у Вардишту. Степановић је нагласио да српска војска улази у земљу као пријатељ без икаквих територијалних претензија и жеље за хегемонијом.⁴⁹ Опуномоћеници Народне владе потврдили су војводи да се аустроугарске јединице налазе у расулу и да од њих пријети велика опасност за јавну безбједност. Степановић је с тим у вези образовао Сарајевски одред под командом пуковника Милана Недића. Одлучено је да се превоз српских трупа до Сарајева обави жељезницом и почне чим прије.⁵⁰

Официри југословенског поријекла из бивше аустроугарске војске који су у међувремену упућени у Сарајево како би радили на формирању војске Државе СХС вратили су се у Загреб необављена посла, јер су послови сигурности повјерени српској војсци. То је у Загребу изазвало негодовање, као и позив Народне владе грађанима Босне и Херцеговине да се добровољно пријављују у јединице српске војске.⁵¹ Српска Врховна команда овластила је генерала Бо-

⁴⁶ АБиХ, Народна влада СХС Босне и Херцеговине, през. бр. 29, 3. јануар 1919.

⁴⁷ Архив Тузланског кантона, Тузла (даље: АТК), Народно вијеће Тузла 1917–1919, Општи списи, бр. 600/1918.

⁴⁸ Чланови делегације били су Милан Јојкић, Вјекослав Јелавић и Хамид Сврзо; ХДА, Народно вијеће СХС, 124-3-1-87. Записници и закључци сједница Главног одбора НВ за Босну и Херцеговину. Записник сједнице од 3. новембра 1918.

⁴⁹ Milan Jojkić, *U susret srpskoj vojsci, doživljaji od tri dana*, (Sarajevo: I. OG. Gjurgjević, 1918), 30–32; Hamdija Kapidžić, „Pokušaj ujedinjenja Bosne i Hercegovine sa Srbijom...”, 37–38.

⁵⁰ ВРС, књ. 31, (Београд: издање Главног ђенералштаба, 1939), 35.

⁵¹ Повјереник за народну одбрану Стеван Жакула позвао је 28. новембра „све Босанце и Херцеговце, без разлике вјере, који хоће добровољно да ступе у краљевску српску војску да се пријаве мјесним одборима Народног вијећа. Сваки мјесни одбор Народног вијећа требао је гарантовати за моралну вриједност и исправност пријављених добровољаца”; АТК, Народно вијеће Тузла 1917–1919, Општи списи, бр. 49/1918. С тим у вези, Главни одбор Народног вијећа СХС за Босну и Херцеговину саопштио је истог дана како је дужност локалних одбора Народног

жидара Терзића за свог специјалног изасланика, који је имао задатак да споразумно са Народним вијећем ради на војном уређењу покрајина, успостављању и уређењу путних и других комуникација, формирању сувоземне војске у Босни и Херцеговини и народне флоте на далматинском приморју.⁵² У специјалној мисији српске владе на пословима сједињења Србије, Босне и Херцеговине и Далмације налазио се и др Милан Пећанац.⁵³

С обзиром на то да су се аустроугарске јединице журно и у нeredу повлачиле из Босне и Херцеговине, нису забиљежени оружани сукоби са српском војском која је мирно ослобађала босанскохерцеговачке вароши гдје их је народ дочекивао са великом радошћу и оптимизмом. Српским војницима су се по правилу најприје обраћали представници народних вијећа, локалних власти и вјерских заједница. Први сусрет са грађанима најчешће је оствариван на жељезничким станицама, за ту прилику свечано украшеним цвијећем, заставама и сликама српских војсковођа и чланова династије Карађорђевић. Дочек српске војске у главном граду био је веома свечан. Народно вијеће за Сарајево планирало је да поводом доласка српске војске организује пригодне манифестације, али оне нису приређене јер је народ 6. новембра 1918. приредио спонтани свечани дочек ослободиоцима.⁵⁴ Српску војску су на станици дочекали чланови Народне владе, српски и хрватски соколи, Народна гарда, локалне власти и мноштво грађана. Пред зградом владе ослободиоце је поздравио Васиљ Грђић.⁵⁵ Предсједник владе Атанасије Шола обавјестио је два дана касније Народно вијеће у Тузли да је захваљујући српској војсци у Сарајеву обезбјеђен ред и мир.⁵⁶ Убрзо је муслимански првак Шериф Арнаутовић посјетио пуковника Милана Недића

вијећа да се „зdrави, млади синови наше домовине јављају да ступају у војску. Вријеме одушевљења, весеља и пјесме што смо дочекали ослобођење нека замијени вријеме пожртвовања и рада на изграђивању наше домовине”; АТК, Народно вијеће Тузла 1917–1919, Општи списи, бр. 852/1918.

⁵² ВРС, књ. 31, (Београд: издање Главног ђенералштаба, 1939), 84; Nusret Šehić, *Bosna i Hercegovina 1918–1925*, (Sarajevo: Institut za istoriju, 1991), 24–25.

⁵³ Nusret Šehić, *Bosna i Hercegovina...*, 26.

⁵⁴ Nusret Šehić, „Narodno vijeće SHS...”, 178.

⁵⁵ Боривоје Милошевић, Српска православна црква и свештенство у Босни и Херцеговини у Првом свјетском рату, (Андрићград – Вишеград: Андрићев институт, 2016), 209.

⁵⁶ АТК, Народно вијеће Тузла 1917–1919, Општи списи, бр. 94/1918.

захваливши му се у име свих муслимана на братском држању српске војске, напомињући да су „муслимани срећни што су се увјерили да је српска војска дошла братски без намјере ма какве освете”. Истога дана пуковника Недића посјетио је др Никола Мандић, који је у име босанскохерцеговачких Хрвата изразио радост због доласка српске војске. Милан Недић је изјавио да су једнакост, равноправност и слобода принципи које ће поштовати српска војска у односу са Хрватима и муслиманима.⁵⁷

Војвода Живојин Мишић је 20. новембра 1918. наложио генералу Терзићу да са неопходним тактом разговара са Атанасијем Шолом како би се Народна влада за Босну и Херцеговину изјаснила за уједињење са Србијом.⁵⁸ Терзић је упозорио Мишића да прилике у земљи налажу пажњу у том смислу, посебно из обзира према Хрватима, којих је било у влади. Сматрао је да би због аграрног питања престолонаследник Александар муслиманима једном изјавом требало да обећа праведно рјешавање тог проблема и заштиту њихових материјалних интереса.⁵⁹ На простору Босанске Крајине временом се створило јако незадовољство политиком владе у Сарајеву, која је одуговлачила са проглашењем уједињења са Србијом.⁶⁰ То је било посебно карактеристично за Бању Луку и околину, гдје је постојала снажна традиција српских ослободилачких покрета из 19. вијека. Тамошње становништво брижљиво је чувало успомену на политички и национални рад Петра Кочића, али и масовно страдање Срба током рата. У раду бањалучких народних власти уочавала се изразита аутономија у односу на Сарајево до те мјере да је Главни одбор у Сарајеву тражио чак и интервенцију војводе Степановића.⁶¹ Желећи да коначно прекину мучно ишчекивање у питању властите будућности, више босанскохерцеговачких срезова прогласи-

⁵⁷ *Narodno jedinstvo*, 11, (13. novembar 1918).

⁵⁸ Dragoslav Janković i Bogdan Krizman, *Grada...*, 622.

⁵⁹ *Исмо*, 664–665.

⁶⁰ Hamdija Kapidžić, „Pokušaj ujedinjenja Bosne i Hercegovine sa Srbijom...”, 42.

⁶¹ Боровоје Милошевић, „Национални покрети и политичке прилике у Бањој Луци и околини у вријеме стварања југословенске државе”, *Зборник Матице српске за историју*, 96, (2017), 75–90; Ђорђе Микић, *Политичке странке и избори у Босанској Крајини*, (Бања Лука: Институт за историју, 1997), 15; Nusret Šehić, *Bosna i Hercegovina...*, 28–29.

ло је директно сједињење са Србијом.⁶² Дана 27. новембра 1918. уједињење са Србијом прогласила су народна вијећа: Бања Лука, Би-хаћ, Босанска Дубица, Босанска Крупа, Босански Нови, Сански Мост, Приједор, Зворник, Прњавор, Тешањ и Клашнице, а дан касније: Би-јељина, Кулен Вакуф, Кључ, Грачаница, Гацко, Јајце, Маглај, Теслић, Босански Шамац, Вишеград, Гламоч, Босански Петровац и Босанска Костајница. Нека народна вијећа уједињење са Србијом прогласила су после 1. децембра 1918. године.⁶³

У саопштењима одбора народних вијећа којима је проглашено директно сједињење са Краљевином Србијом уобичајено је истица-на захвалност српској војсци за ослобођење, а властима нове држа-ве и краљевској породици обећавана је лојалност.⁶⁴ Директно уједи-

⁶² Мада је међу Србима у Босни и Херцеговини постојала истинска жеља за сједињењем са својим сународницима у јединствену државу, која је кроз 19. вијек више пута јасно исказана, а посебно током Велике источне кризе, поједини исто-ричари захтеве босанскохерцеговачких срезова за директним сједињењем са Ср-бијом називају „нарученим” од стране српске владе; Ivica Lučić, „Bosna i Hercegovina u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca, s posebnim osvrtom na stanje u Hercegovini (1918–1921)”, u: Zbornik radova Godina 1918. Prethodnice, zbivanja, posljedice, Urednik Zlatko Matijević, (Zagreb: Hrvatski Institut za povijest, 2010), 220.

⁶³ АБиХ, Народна влада СХС Босне и Херцеговине, през. бр. 14.442/1918.

⁶⁴ Из Теслића је 29. новембра у Загреб стигао телеграм у којем се наводи: „Народ Теслића и околице без разлике вјере потпуно свјестан слободе коју му је донијела победа славне српске војске, те вјеран вијековним традицијама нашег народа ових земаља са одушевљењем поздравља проглашено уједињење државе СХС са јуначком краљевином Србијом а под владом Његовог Величанства краља Петра Карађорђевића”; ХДА, Средишња канцеларија НВ СХС у Загребу, Телефонске обавијести, 124-4-2-31. „Котарски одбор Народног вијећа у Зворнику једногласно је у данас (29. новембра) одржаној сједници донио ову резолуцију: Народ звор-ничког котара без разлике вјере и имена заступан по котарском одбору Н.В. доче-као је велике дане слободе коју је стољећима желио, а коју му је донијела победа дивне и храбре српске војске. Вјеран тим традицијама и убијеђен да су његови идеали остварени, једногласно закључује сједињење наше уже отаџбине са брат-ском Краљевином Србијом под жезлом Његовог Величанства краља Петра Кара-ђорђевића”; ХДА, Средишња канцеларија НВ СХС у Загребу, Телефонске обавије-сти, 124-4-2-31. „Одбор Народног Вијећа среза Рогатице узбуђен неописивом ра-дошћу ослобођења храбром и јуначком војском братске Краљевине Србије свеча-но прокламира свију одавно гајену жељу, припојење краљевини Србији под кру-ном славне династије Карађорђевића”; ХДА, Средишња канцеларија НВ СХС у За-гребу, Телефонске обавијести, 124-4-2-32. „Котарски одбор Народног Вијећа у Требињу као тумач непоколебиве воље народа – воље народа изражене на дана-шњој великој народној скупштини изјављује се за безувјетно припојење свих југо-славенских земаља у јединствену државу са ослободитељцом Србијом под же-

њење са Србијом прогласиле су и неке средине у којима су Хрвати и муслимани били већинско становништво, па је тако из Стоца саопштено: „Одзивајући се жељама васцијелог народа нашег котара – манифестациона скупштина држана 3. XII 1918. у Стоцу изразила је жељу да се прикључимо мајци Краљевини Србији као саставни дио државе Срба, Хрвата и Словенаца под владајућим жезлом Његова Величанства краља Петра Карађорђевића.”⁶⁵

У првим недељама постојања нове државе супротности између кметова – Срба и земљопосједника – муслиманских феудалаца достигле су тачку кључања. Сељаштво је крај рата и слом аустроугарског режима дочекало са надом у коначно рјешење аграрног питања, које је било у најближој вези са националним и вјерским супротностима у земљи.⁶⁶ Сељаци су уништавали све што их је подсећало на бивши режим и феудалне односе, обуставили су давање хакка, пљачкали су и палили беговска имања и имовину. Аграрне немире који су потресали босанскохерцеговачко село крајем рата *Глас слободе* назвао је „сељачком” и „кметовском” револуцијом.⁶⁷ Извјештаји који су крајем 1918. и почетком 1919. године стизали у Сарајево свједоче о нарушеном стању безбједности у многим дијеловима земље и насиљу над муслиманима, због чега се реис-ул-улема Џемалудин Чаушевић више пута обраћао војводи Степановићу и

злом славне овјенчане народне династије Карађорђевића”; ХДА, Средишња канцеларија НВ СХС у Загребу, Телефонске обавијести, 124-4-2-37.

⁶⁵ ХДА, Средишња канцеларија НВ СХС у Загребу, Телефонске обавијести, 124-4-2-37.

⁶⁶ Од укупног броја феудалаца у Босни и Херцеговини око 91 одсто били су муслимани, док је око 95 одсто кметова било хришћанског поријекла, што указује да је социјалну пратила национално-вјерска подјела; Милан Гаковић, *Савез земљорадника (Земљорадничка странка 1919–1941)*, (Бања Лука: Академија наука и уметности, 2008), 32. *Српске новине* су два дана по ослобођењу Сарајева објавиле текст *Наш први корак у Босни и Херцеговини*, у којем се наводе опште смјернице политике коју би требало водити у тек ослобођеним покрајинама: „Наш први корак у тим земљама мора да води брзом и енергичном подизању свега онога, што су варвари за време рата уништили, (...). Економско стање било је веома тешко ради нерешеног аграрног питања. Оно мора да се реши радикално и то што пре, јер тај кмет представља народ, он је основа наше будуће државе. Времена су прошла, када су трутови и готовани живели од зноја нашега сељака, сељак мора да се дигне на чврсте ноге и то ће нам бити најбоља гаранција за добро економско стање у будућности”; *Српске новине*, Крф, бр. 133, 8. (новембар 1918).

⁶⁷ *Glas slobode*, br. 3, 4. (januar 1919).

Атанасију Шоли.⁶⁸ У једном извјештају Земаљске владе из 1919. наводи се како је српско становништво, опијено радошћу због ослобођења и уједињења, често наступало на начин који је вријеђао муслимане и католике.⁶⁹ Српска Врховна команда је 2. децембра издала саопштење у којем наводи како поједини српски војници у Босни показују нетрпељивост према католичкој или мухамеданској вјери.⁷⁰ Забиљежени су случајеви да су разбојници, преобучени у униформе српске војске, пљачкали становништво под изговором обављања редовних дужности.⁷¹ Министар Прибићевић је 9. јануара 1919. упозорио Атанасија Шолу да се пљачкање муслимана не смије толерисати јер се у тој појави налазе „клице за једно безвлашће и анархију што све може бити од недогледивих посљедица”.⁷²

Хрватски историчар Иво Банац тврди да су аграрни немири у вријеме преврата имали обиљежје „вјерско-националног насиља” усмјереног против свих муслимана Босне и Херцеговине.⁷³ Мустафа

⁶⁸ Atif Purivatra, *Jugoslovenska muslimanska organizacija u političkom životu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, (Sarajevo: Svjetlost, 1977), 35. „Они нељуди, што су као шуцкори звјерски прогањали православне Србе нису то чинили као муслимани, него као злочиначке слуге злочинца господара, (...). Ако се данас нађе по гдје који Србин православни који самовољно тражи задовољштину за претрпљене муке не чини то он такођер из вјерске несношљивости, него из човјеку прирођене чежње за осветом”, наводи се у одговору Народне владе упућеном 24. јануара 1919. реис-ул-улеми Чаушевићу поводом његових притужби како власти толеришу насиље над муслиманима; АБиХ, Напрегкова културно-историјска збирка, VII-73.

⁶⁹ АБиХ, Земаљска влада, през. бр. 3.647/1919. Српска штампа је осуђивала нападе на муслимане и њихову имовину. „Позивање на то, како су неки од заблудјелих Муслимана под аустро-угарском владавином, чинили зла својим суграђанима православне вјероисповјести, не може бити ни разлог ни оправдање за таква иста зла од стране православних према муслиманима, јер оно што је пре било зло, и данас је зло”; *Ослобођење*, бр. 7, 5. (фебруар 1919).

⁷⁰ ВРС, књ. 31, (Београд: издање Главног ђенералштаба, 1939), 333.

⁷¹ Архив Завичајног музеја Градишка (даље: АЗМГ), Архив општине 1880–1936, инв. бр. 4.967/17. Како би стала у крај злоупотребама, влада је фебруара 1919. године донијела наредбу против неовлаштенног ношења војничких униформи у којима су појединци, лажно се представљајући, вршили злочине. „Ови бестидни елементи каљају при извршивању својих недјела и лијепи углед краљ. српске војске тиме што неовлаштено носе поред униформе још и шајкаче”, наводи се у наредби; *Vrijeme*, бр. 13, 13. (фебруар 1919).

⁷² Kasim Išović, „Prilike u radničkom pokretu Bosne i Hercegovine 1919. i 1920. godine (Grada)”, *Glasnik arhiva i arhivskih radnika Bosne i Hercegovine*, knjiga VIII–IX, (1968/69), 312.

⁷³ Ivo Banac, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji, porijeklo, povijest, politika*, (Zagreb: Globus, 1988), 343.

Имамовић без позивања на конкретне изворе наводи податак о 3.000 убијених Бошњака само на простору источне Херцеговине.⁷⁴ Ову тврдњу касније су преузимали и други бошњачки историчари како би илустровали „геноцидну“ политику нових власти према босанским муслиманима.⁷⁵ Извјештаји котарских предстојника из Босанске Градишке и Босанске Дубице с краја 1918. године демантују тврдње да су се на удару пљачкаша налазили искључиво муслимани. На селу је пљачкана имовина лица без обзира на њихову националност и вјероисповјест. „Критериј по коме се тада одређивало у души народа котреб да се опљачка – није био ни вјера ни народност, него припадање тежачкој сиротињи или неприпадање. И само зато што су тежаци овог котара готово сами Срби, а сеоски велелепосједници већином муслимани, изгледа неупућеном да се овдје ради о насиљу православних проти муслимана“, наводи се у поменутом документу.⁷⁶ Из извјештаја Земаљске владе упућеног у Београд маја 1919. сазнајемо да су се у Херцеговини на удару пљачкашких чета из Црне Горе најчешће, мада не искључиво, налазили муслимани и њихова имовина.⁷⁷

Заштита имовине била је кључно политичко и животно питање које се по уједињењу поставило пред муслиманске феудалце, међу којима су многи аграрну реформу тумачили као напад на све му-

⁷⁴ Mustafa Imamović, *Historija Bošnjaka*, (Sarajevo: Preporod, 1997), 489.

⁷⁵ Denis Bećirović, „Prilog proučavanju kršenja ljudskih prava i sloboda Bošnjaka u prvim godinama postojanja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca“, *Historijska traganja*, 6, (2010), 54.

⁷⁶ Milan Gaković, „Rješavanje agrarnog pitanja u Bosni i Hercegovini (1918–1921)“, *Prilozi*, br. 6, (1970), 23–24.

⁷⁷ Архив Херцеговачко-неретванског кантона, Мостар (даље: АХНК), Покрајинска управа за Босну и Херцеговину 1918–1921, през. бр. 4.126, Сарајево, 12. мај 1919. Сеоски котарски уред у Мостару обавјестио је Земаљску владу у Сарајеву 1. јуна 1919. године како „идеја народног јединства хвата све дубље корење у друштвеним организацијама, као и у најширим народним масама, те се антагонизам између српског и хрватског дијела народа видљиво губи, (...)“; АХНК, Покрајинска управа за Босну и Херцеговину 1918–1921, през. бр. 253, 1. јуна 1919. Мјесец дана касније, сеоски котарски уред у Мостару саопштио је како су чак и најекстремнији елементи, који су раније роварили против државног јединства, краља и династије, схватили да се постојеће стање не може промјенити; АХНК, Покрајинска управа за Босну и Херцеговину 1918–1921, през. бр. 317, 1. јула 1919.

слимане, њихову вјеру и културу.⁷⁸ Аграрна реформа је представљана као акт пљачке, а како је већина феудалаца живјела углавном од прихода које су им доносили кметови, њиховим нестанком би се земљопосједници, неспремни на другачији начин привређивања, нашли на рубу егзистенције.⁷⁹ Укратко, муслимански земљопосједници нису били у стању да схвате корјените друштвене промјене које су се одигравале пред њиховим очима. Регент Александар Карађорђевић је 6. јануара 1919. издао проглас којим је најавио праведно рјешавање аграрног питања, што је заправо значило укидање кметских односа и додјелу земље сиромашним сељацима уз истовремено обештећење дотадашњих власника.⁸⁰

Некадашњим ратним заробљеницима, повратницима из Русије, као потенцијалним преносницима бољшевичких идеја поклоњена је велика пажња, а влада је од котарских власти тражила да оваква лица будно прати „да не трују народ својим назорима”.⁸¹ Власти су страховале да би ширењу бољшевичких идеја на селу могло погодovati сиромаштво и неријешено аграрно питање.⁸² Војвода Петар Бојовић је упозоравао да је маса аустроугарских војника који су

⁷⁸ Типичан примјер је скупштина муслиманских велепосједника одржана у Мостару 1. марта 1919. са које је поручено сљедеће: „Сад, драга браћо Босанци, апелирам на Ваше родољубље у име цијеле Херцеговине, да прихватите наше ставове, да покажемо да живимо само часно, да се не дамо ни од кога газити, да смо прави синови наших отаца, чији се звекет мача стољећима слушао од Требиња до бродских врата, а данас наши чорболоци хоће, да нас ријеше свих права, да нас потпуно материјално униште по градовима, јер је то једини пут којим би се могли ријешити – за њих тужног мујезиновог гласа, (...)”; Тодор Дутина и Драга Мاستиловић, *Херцеговина кроз вијекове (Прилози за историју Херцеговине)*, (Билећа: Друштво чланова Матице српске у Републици Српској, 2012), 463–464.

⁷⁹ Ivića Lučić, „Bosna i Hercegovina u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca...”, 234.

⁸⁰ Аграрна реформа представљала је важан сегмент програма свих политичких странака у Босни и Херцеговини којем је током кампање за изборе 1920. придавана велика пажња, па су се странке напросто утркивале у томе ко ће показати већу бригу према сељаку.

⁸¹ Enes S. Omerović, „Elementi represije u radu Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba za Bosnu i Hercegovinu i Narodne vlade za Bosnu i Hercegovinu”, *Historijska traganja*, br. 3, (2009), 204.

⁸² „Бољшевизам је једно велико социјално зло, које сви морамо побијати. Док он још може да буде схватљив у земљама трустова и великог капитала, гдје се радници експлоатишу, код нас му никако не може бити мјеста, (...) Ко се од наших социјалиста занесе бољшевизмом, тај свјесно подиже руке против наше младе државе”; *Српска ријеч*, бр. 10, 14. (27) (март 1919).

се вратили из руског ропства била „заражена” болшевизмом.⁸³ Министар Прибићевић је јануара 1919. обавјестио Атанасија Шолу како социјалисти развијају живу агитацију за републиканску форму владавине, додавши: „Владино је становиште да се не може мирно проматрати оваква агитација, да се слављење руског болшевизма не може слагати са тенденцијом одржања државног мира и поретка.”⁸⁴

Народна влада је половином новембра 1918. нижим органима власти и покрајинским институцијама упутила окружницу захтјевајући да се у свим јавним просторијама уклоне симболи бивше власти, прецизније „поскидају слике, кипови, грбови, натписи итд. који подсјећају на стару владавину”. Државни чиновници били су дужни да са униформи скину аустроугарске ознаке.⁸⁵ Јавност је од нових власти затражила промјену назива улица које су носиле имена чланова династије Хабзбурга или аустроугарских војсковођа.⁸⁶ Брисање старих службених назива представљало је један од првих знакова промјене власти и интеграције покрајина у новостворену државу. Половином децембра 1918. донијете су одлуке да сарајевска касарна „Франц Јозеф” понесе име „Краља Петра I”, „Филиповића логор” у Сарајеву промијенио је име у „Логор регента Александра”, а касарна „Принца Еугена” у Сарајеву добила је име „Касарна војводе Степе Степановића”.⁸⁷ Поједина мјеста промјенила су имена тек 1920. године па је тако Франц Јозефсфелд преименован у Петрово

⁸³ Dragoslav Janković, „Društveni i politički odnosi u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca...”, 45.

⁸⁴ Kasim Isović, „Prilike u radničkom pokretu Bosne i Hercegovine...”, 324.

⁸⁵ *Narodno jedinstvo*, br. 12. (14. novembar 1918).

⁸⁶ У томе је посебно радикалан став заузимала бањолучка *Држава*: „Зато наставимо и кршимо све остатке туђинштине и што нас опомиње на покојну Аустрију, (...). Правда тражи своје. Шта ће нама улице са туђинским именима као Господска улица, Салватор улица, Јелисаветина улица, Гизелина улица, Албрехтова улица итд. код лијепих имена наших великана”; *Држава*, Бања Лука, бр. 7, 26. (децембар 1918).

⁸⁷ ВРС, књ. 31. (Београд: издање Главног Ђенералштаба, 1939), 440. Масовну промјену назива улица муслиманска штампа назвала је „театралним патриотизмом”: „Ако се хтјело истакнути јединство Југославена то се могло на хиљаду других начина, а не на један такав који показује нашу неозбиљност и театралност. Зар није било довољно скинути страна имена улица која нам је натурали комесаријатска управа града, па их замијенити именима оних који су носиоци слободе” *Једнакост*, бр. 23, (11. фебруар 1919).

Поље, а Рудолфштал у Александровац.⁸⁸ Промјеном назива градских улица, тргова или насеља нису се само брисале везе са Аустроугарском, већ се симболично исказивао нови патриотизам и лојалност властима новостворене државе.⁸⁹

Народна влада је половином јануара 1919. са жаљењем констатовала да су у земљи постојале струје уперене против јединства новостворене државе и да се један дио власти према таквим појавама односио пасивно. Државни чиновници били су позвани да својим позивом служе народу и државним интересима, „а не да га сепаратистичким агитацијама, изазивањима и нападима на друге народне дијелове буне, заводе и разједињавају”. Влада даље наводи како је народ живом ријечју требало подучавати идеји јединства и слоге.⁹⁰ Од вјерских старјешина се очекивало да упозоре вјернике да раде на чувању реда и мира у земљи. Митрополит Евгеније Летица је опомињао да се у тренуцима славља и свечарског расположења народ уздржи од освете због раније учињених увреда, а посебно од пљачке, паљевине и отимачине.⁹¹ Провинцијат босанских фрањеваца у Сарајеву упутио је 9. новембра 1918. окружницу којом је наложио жупљанима да се покорављају одредбама Народне владе те сузбијају гласине које имају за циљ да посију мржњу између Срба и Хрвата. „Лијепо (хрватском) народу протумачите како ни у чему неће бити запостављен (ако сам хтједне радити), него једнакоправан, слободан, свој у свом и на свом. Од сада му неће заповједати туђи,

⁸⁸ Seka Brkljača, „Neke karakteristike integracijskih procesa Bosne i Hercegovine u novu državu, Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca/Jugoslaviju”, *Historijska traganja*, 3, (2009), 143–144.

⁸⁹ Сека Брклјача наводи занимљив примјер среског начелника из Фоче Спасоја Панића, који је у то мјесто дошао тек по ослобођењу и приморао градске власти да главну улицу у вароши назову по њему, а споредне по краљу Петру I и војводи Степи Степановићу; *Исто*, 146.

⁹⁰ АБиХ, Народна влада СХС Босне и Херцеговине, през. бр. 377, 17. јануар 1919. Командант загребачког пјешадијског пука потпуковник Петар Теслић у намери да ријеши „национално питање” у својој касарни, издао је јануара 1919. наредбу у којој се, између осталог, наводи: „Завадња између Хрвата и Срба кажњава се дводневним затвором без јела, (...). Мјесто јела имаду се три пута на дан пољубити и загрлити. Након затвора имаде један уз другог спавати те јести из исте шоле кроз мјесец дана”; Ferdo Ćulinović, *Jugoslavija između dva rata...*, 179.

⁹¹ Боровоје Милошевић, Српска православна црква и свештенство у Босни и Херцеговини..., 219.

него његови људи, (...)”, наводи се у окружности.⁹² Упркос томе, поједини католички свештеници у Босни и Херцеговини нису се мирили са новонасталим стањем па су подбуњивали вјернике против државе. Тако је извјесни фратар Чутурић у Чапљини пријетио да ће подићи на оружје 20.000 људи ако власти не буду радиле по његовој вољи. Из многих дијелова Херцеговине стизале су вијести како је католичко свештенство црквене мисе користило као политичку позорницу за антидржавне говоре.⁹³ Дајући оцјену о љубушким католицима котарска власт је половином 1919. оцијенила како нису захвални својим ослободитељима и имају врло ограничену (југословенску) националну свијест и „скоро никакав родољубив осјећај”.⁹⁴ Котарски предстојник из Стоца био је, међутим, увјерен да ће неповјерење муслимана и католика према новој држави исправити вријеме и правилан одгој.⁹⁵

Народно вијеће је почетком децембра 1918. расправљало како да се установи број људских жртава и тачна ратна штета у Босни и Херцеговини. Војислав Шола је сматрао да би за сваки котар требало формирати посебну комисију која би се бавила тим послом, док се Саво Љубибратић заложио да се јавним путем затраже подаци од преживјелих затвореника или логораша у вези са бројем преминулих у заточеништву.⁹⁶ На сједници Главног одбора Народног вијећа СХС за Босну и Херцеговину 9. новембра 1918. расправљало се о судбини генерала Саркотића без јединственог става чланова Главног одбора. Предсједник владе Атанасије Шола сматрао је да би хитно требало почети прикупљање доказа како би против Саркотића била подигнута оптужница, па је то мишљење усвојено као закључак сједнице.⁹⁷ Премда је био један од инспиратора масовних прогона Срба у покрајинама током рата, генерал Саркотић никада није одговарао пред законом.⁹⁸

⁹² *Narodno jedinstvo*, бр. 12, (14. новембар 1918).

⁹³ Драга Мاستиловић, *Херцеговина...*, 231.

⁹⁴ Ivica Lučić, „Bosna i Hercegovina u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca...”, 225–226.

⁹⁵ АБиХ, Земаљска влада, през. бр. 1.574/1919.

⁹⁶ Н. Kapidžić, „Rad Narodnog vijeća SHS...”, 276–279.

⁹⁷ Исто, 182–183.

⁹⁸ Стјепан Саркотић се послје рата трајно настанио у Бечу. Није се помирио са настанком Краљевине СХС/Југославије и остао је досљедни противник те држа-

Иако је у јавности владало мишљење да суђење ратним злочинцима представља један од предуслова за мир и напредак новостворене државе⁹⁹, хапшење групе људи фебруара 1919. осумњичених за насиље над Србима приликом демонстрација 1914. међу хрватским и муслиманским становништвом протумачено је као државно насиље над њима, па су власти биле принуђене да их пусте да се бране са слободе.¹⁰⁰ Народна влада је 8. фебруара 1919. упутила допис свим котарским уредима и полицијској дирекцији у Сарајеву да се установи шта су и чијом кривицом таоци претрпјели током рата. Наведени су позвани да забиљеже имена лица над којима је извршена смртна казна, а котарски предстојници имали су дужност да испитају све таоце у свом котару те установе ко је наређивао узимање људи за таоце током рата. Влада је намјеравала да установи гдје су све одржане демонстарције 1914. и колика је штета причињена у њима. Затражено је да се детаљно испитају злочини шуцкора из рата.¹⁰¹

Нове власти биле су осјетљиве према вријеђању краља Петра и династије Карађорђевић, премда случајеви вербалног деликта углавном нису били политички мотивисани, већ су се дешавали као пољедица пијанстава и кафанских препирки. Како су псовке биле уобичајен дио свакодневног говора становништва, тако су краљ Петар и друге јавне личности брзо добиле своје мјесто у њима.¹⁰² Вре-

ве и владајуће династије. У Аустрији се повезао са хрватском емиграцијом. Био је један од оснивача *Хрватског комитета*. Преминуо је 1939. године.

⁹⁹ „Хоће ли се наћи суда за наше нечовечне и немилосрдне непријатеље, за разбојнике који су нас упропастили? Хоће ли бити снаге и воље да се од њих потражи рачуна за свирепства која су починили, за убиства која су извршили над једним народом поштеним, вредним, напредним, (...) ? Живи треба да буду задовољени видећи правду на земљи. Мртви треба да лако носе терет земље са које ће се уклонити притисак злочина”; *Српске новине*, бр. 134, (10. новембар 1918).

¹⁰⁰ Драга Мاستиловић, *Херцеговина...*, 230. Некажњени, али упамћени ратни злочини, који су се десили током рата били су важан разлог за анимозитете који су успоравали државну интеграцију југословенских народа; Љубомир Петровић, „Југословенско друштво између два светска рата”, *Историја 20. века*, 2, (2008), 30.

¹⁰¹ АБиХ, Начелство округа Сарајево, през. бр. 69/1919.

¹⁰² Аустроугарске власти су током рата строго кажњавале вербални деликт, посебно свако вријеђање, омаловажавање или исмијавање владара, чланова династије и аустроугарске војске. О томе свједоче бројне пресуде војних судова. Дјечак Вељко Батар из села Марићка у Босанској Крајини изведен је пред суд јер је 6. децембра 1914. видјевши на капуту неког сељака привјесак са сликама царева Франца Јозефа и Вилхелма рекао: „Аха, то су њемачки цар и наш краљ. Баца то, то није наше”; Архив Републике Српске (даље: APC), К. и. К. Gericht des

меном су уведене строге санкције према лицима која су вријеђала краља и чланове краљевске породице, чиме се настојао заштитити ауторитет врховног представника државне власти.¹⁰³ Земаљска влада за Босну и Херцеговину наредила је 2. априла 1919. да се новчаном глобом од највише 200 круна или затвором у трајању од 20 дана казне лица која су јавно узвикивала пароле против Србије и владајуће династије.¹⁰⁴

Новчане казне ипак нису сасвим искоријениле наведене појаве, па из извјештаја Окружне области Мостар упућеног љета 1919. у Београд сазнајемо да је међу становништвом било учестало вријеђање Његовог величанства. Наводно се није радило о намјерној увреди краља, већ о ружном и у народу распрострањеном обичају псовке и клетве. Из Љубиња су стигле вијести да је рођендан краља Петра Карађорђевића свечано прослављен у свим богомољама. Видовдан је обиљежен и у Стоцу, али у прослави нису учествовали муслимани, а Хрвати тек у малом броју. У католичкој цркви послије мисе није отпјевана српска химна, а жупник се правдао како црквени хор није на вријеме увјежбао композицију. У столачкој цамији такође је одржана пригодна бесједа.¹⁰⁵

Истовремено са покушајем да се заштити углед краља и династије, у јавном животу пажљиво се његовао култ нове владарске породице. Поводом рођендана регента Александра Главни одбор Народног вијећа донио је одлуку да се у свим богомољама у земљи одрже свеча-

Militärstationkommandos in Banja Luka, Казнени списи, К. 8/1915. Из истог разлога пред судом је одговарао сељак Тејо Бркић јер се 12. јануара 1915. у Великом Блашку обратио сеоском кнезу који је на капуту носио значку црно-жуте боје са сликом Франца Јозефа: „Скини то ђубре, то није ништа, он је већ изгубио, а Србија добила, ако си прави Србин не требаш на прсима ово ђубре носити”; Исто, К. 22/1915. Лука Личина из околине Босанског Новог је приведен након што је децембра 1914. пред кафаном у селу Хамбарине, пијући ракију из стакленке и гледајући у њу, изјавио: „Ово је Фрањо Јосип, ја ћу га попити у кап, живио краљ Петар”, а потом опсовао цара; Исто, К. 4/1915. Никола Шоп је ухапшен због увреде цара зато што је 1. јануара 1915. на Оштрељу изјавио: „Што стари пас једном већ не крепа, да ми синови не гину”; Исто, К. 7/1915.

¹⁰³ Enes S. Omerović, *Političko nasilje u Bosni i Hercegovini (1918–1921)*, (Sarajevo: Institut za istoriju, 2015), 191–199.

¹⁰⁴ АБиХ, Начелство округа Сарајево, през. бр. 229/1919.

¹⁰⁵ АХНК, Покрајинска управа за Босну и Херцеговину 1918–1921, през. бр. 1.323, 4. август 1919.

на богослужења.¹⁰⁶ Никола Пашић, краљ Петар Карађорђевић, Александар Карађорђевић, војводе Живојин Мишић и Степа Степановић добили су своје улице у Сарајеву, Тузли, Мостару и Бањој Луци.¹⁰⁷ Прослављање кључних догађаја из живота династије Карађорђевић било је, према мишљењу Роберта Доније, „сабласни одјек царског култа који је промовиран током хабсбуршке ере”.¹⁰⁸

Образовањем прве заједничке владе 20. децембра 1918. године снажно су ограничене компетенције Народне владе у Сарајеву. Поједини одбори Народног вијећа дјеловали су и више мјесеци након што је донесена одлука о њиховој ликвидацији, попут одбора Народног вијећа у Травнику који је престао са радом тек марта 1919. године.¹⁰⁹ Народну владу за Босну и Херцеговину 31. јануара 1919. замијенила је Земаљска влада са знатно суженим надлежностима. Једанаест ресора које је имала Народна влада сведено је на четири у Земаљској влади: унутрашњи послови, правосуђе, пољопривреда, вјерски послови и просвјета.¹¹⁰ На мјесту предсједника владе остао је Атанасије Шола.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Необјављени извори:

Arhiv Republike Srpske, Banja Luka

– Sud Vojne komande, Kazneni spisi

Архив Босне и Херцеговине, Сарајево

– Народна влада СХС за Босну и Херцеговину

– Главни одбор Народног вијећа СХС за Босну и Херцеговину

– Земаљска влада

– Начелство округа Сарајево

– Напреткова културно-хисторијска збирка

Архив Херцеговачко-неретванског кантона, Мостар

– Покрајинска управа за Босну и Херцеговину 1918–1921

¹⁰⁶ *Narodno vijeće SHS za Bosnu i Hercegovinu. Narodna vlada i Glavni odbor Narodnog vijeća SHS za Bosnu i Hercegovinu – inventari i grada*, (Sarajevo: 2008), 56.

¹⁰⁷ Градско вијеће Сарајева је, примјера ради, 10. јануара 1919. донијело одлуку о промјени назива за 43 улице у граду, јер је према ријечима једног вијећника Сарајево требало „што више национализовати”; Robert J. Donia, *Sarajevo: biografija grada*, (Sarajevo: Institut za istoriju, 2006), 181.

¹⁰⁸ *Исто*, 180.

¹⁰⁹ Nusret Šehić, *Bosna i Hercegovina...*, 40.

¹¹⁰ Enes S. Omerović, *Političko nasilje...*, 71.

Архив Тузланског кантона, Тузла

– Народно вијеће Тузла 1917–1919

Архив Завичајног музеја, Градишка

– Архив општине 1880–1936

Хрватски државни архив, Загреб

– Народно вијеће СХС

– Средишња канцеларија Народног вијећа СХС у Загребу

Објављени извори:

Велики рат Србије за ослобођење и уједињење Срба, Хрвата и Словенаца 1914–1918, књ. 31, Београд: Издање Главног ђенералштаба, 1939.

Janković, Dragoslav. Krizman, Bogdan. *Grada o stvaranju jugoslovenske države (1. I – 20. XII 1918)*, Београд: Institut društvenih nauka – Istorijske Bg, 1964.

Narodno vijeće SHS za Bosnu i Hercegovinu. Narodna vlada i Glavni odbor Narodnog vijeća SHS za Bosnu i Hercegovinu – inventari i grada, Sarajevo, 2008.

Stulli, Bernard. „Prilozi građi za historiju jugoslavenskog pitanja 1918. godine”, *Arhivski vijesnik*, II, Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 1959.

Šišić, Ferdo. *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914–1919*, Zagreb: Naklada Matice hrvatske, 1920.

Штампа:

Вечерње новости, Београд, 2002.

Vrijeme, Sarajevo, 1919.

Glas slobode, Sarajevo, 1919.

Држава, Бања Лука, 1918.

Židovska svijest, Sarajevo, 1918.

Једнакост, Сарајево, 1919.

Narodno jedinstvo, Sarajevo, 1918.

Ослобођење, Тузла, 1919.

Српска ријеч, Сарајево, 1919.

Српске новине, Крф, 1918.

Монографије:

Banas, Ivo. *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji, porijeklo, povijest, politika*, Zagreb: Globus, 1988.

Budisavljević, Srđan. *Stvaranje države Srba, Hrvata i Slovenaca*, Zagreb: Jugoslovenska akademija znanosti i umetnosti, 1958.

Гаковић, Милан. *Савез земљорадника (Земљорадничка странка 1919–1941)*, Бања Лука: Академија наука и умјетности Републике Српске, 2008.

Donia, Robert. *Sarajevo: biografija grada*, Sarajevo: Institut za istoriju, 2006.

Дутина, Тодор. Мاستиловић, Драга. *Херцеговина кроз вијекове (Прилози за историју Херцеговине)*, Билећа: Друштво чланова Матице српске у Републици Српској, 2012.

Илић, Снежана. Атанасије Шола. Прилог проучавању културне и политичке историје Срба у Босни и Херцеговини, Нови Сад: Академска књига, 2011.

Imamović, Mustafa. *Historija Bošnjaka*, Sarajevo: Preporod, 1997.

Janković, Dragoslav. „Društveni i politički odnosi u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca uoči stvaranja Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista)”, separat, Beograd: 1959.

Jojkić, Milan. *U susret srpskoj vojsci, doživljaji od tri dana*, Sarajevo: I. GJ. Gjurgjević, 1918.

Мастиловић, Драга. Херцеговина у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца (1918–1929), Београд: Филип Вишњић, 2009.

Mikić, Đorđe. *Austrougarska ratna politika u Bosni i Hercegovini 1914–1918*, Banja Luka: Nezavisni univerzitet, 2011.

Микић, Ђорђе. *Политичке странке и избори у Босанској Крајини*, Бања Лука: Историјски институт, 1997.

Милошевић, Боривоје. Српска православна црква и свештенство у Босни и Херцеговини у Првом свјетском рату, Андрићград – Вишеград: Андрићев институт, 2016.

Николић, Коста. *Једна изгубљена историја – Србија у 20. веку*, Београд: Службени гласник, 2017.

Omerović, Enes. *Političko nasilje u Bosni i Hercegovini (1918–1921)*, Sarajevo: Institut za istoriju, 2015.

Purivatra, Atif. *Jugoslovenska muslimanska organizacija u političkom životu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, Sarajevo: Svijetlost, 1977.

Hrabak, Bogumil. *Dezerterstvo, zeleni kadar i prevratna anarhija u jugoslovenskim zemljama 1914–1918*, Novi Sad: Institut za istoriju, 1990.

Čulinović, Ferdo. *Jugoslavija između dva rata*, I, Zagreb: JAZU, 1961.

Šehić, Nusret. *Bosna i Hercegovina 1918–1925*, Sarajevo: Institut za istoriju, 1991.

Расправе и чланци:

Bećirović, Denis. „Prilog proučavanju kršenja ljudskih prava i sloboda Bošnjaka u prvim godinama postojanja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca”, *Historijska traganja*, br. 6, (2010), 49–68.

Brkljača, Seka. „Neke karakteristike integracijskih procesa Bosne i Hercegovine u novu državu, Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca/Jugoslaviју”, *Historijska traganja*, 3, (2009), 137–182.

Gaković, Milan. „Rješavanje agrarnog pitanja u Bosni i Hercegovini (1918–1921)”, *Prilozi*, br. 6, (1970), 9–116.

Екмечић, Милорад. „Генерал Саркотић и планови спаса Монархије 1918”, у: *Zbornik radova posvećenih uspomeni Salke Nazečića*, Urednik Midhat Begić, 435–454, Sarajevo: Filozofski fakultet, Svjetlost 1972.

Jahić, Adnan. „Iz bosanskohercegovačke politike za vrijeme Prvog svjetskog rata. Nestanak Ujedinjenje muslimanske organizacije i uspon neznatnih i neozbiljnih elemenata”, *Društvene i humanističke studije*, br. 2, (2017), 211–230.

Kapidžić, Hamdija. „Pokušaj ujedinjenja Bosne i Hercegovine sa Srbijom u novembru 1918. godine”, *Pregled*, br. 1–2, (1965), 33–46.

Kapidžić, Hamdija. „Rad Narodnog vijeća SHS Bosne i Hercegovine u novembru i decembru 1918”, *Glasnik arhiva i Društva arhivista Bosne i Hercegovine*, knj. 3, (1963), 147–328.

Krizman, Bogdan. „Bosna i Hercegovina i jugoslovensko pitanje u 1918. godini”, *Prilozi*, god. IV, br. 4, (1968), 89–122.

Krizman, Bogdan. „Osnivanje Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu 1918”, *Historijski zbornik*, br. 1–4, (1954), 23–32.

Lučić, Ivica. „Bosna i Hercegovina u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca, s posebnim osvrtom na stanje u Hercegovini (1918–1921)”, у: *Godina 1918. Prethodnice, zbivanja, posljedice*, Urednik Zlatko Matijević, 207–246, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2010.

Omerović, Enes. „Elementi represije u radu Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba za Bosnu i Hercegovinu i Narodne vlade za Bosnu i Hercegovinu”, *Historijska traganja*, br. 3, (2009), 183–214.

Петровић, Љубомир. „Југословенско друштво између два светска рата”, *Историја 20. века*, бр. 2, (2008), 23–43.

Šehić, Zijad. „Bosanci i Hercegovci u vojnoj organizaciji Austro-Ugarske monarhije u posljednjoj ratnoj godini”, *Historijska traganja*, br. 3, (2009), 23–50.

Šehić, Nusret. „Narodno vijeće SHS za Bosnu i Hercegovinu i njegova djelatnost nakon sloma Austro-Ugarske (novembar–decembar 1918)”, *Prilozi*, god. XVIII, br. 19, (1982), 163–201.

Шехић, Нусрет. „Превирања на селу и у радничком покрету у Босни и Херцеговини поткрај Првог свјетског рата и у првој години новостворене Краљевине СХС”, *Прилози*, XXI, бр. 22, (1986), 131–176.

Dr. Borivoje Milošević, Associate Professor

Faculty of Philosophy

University of Banja Luka

e-mail: borivoje.milosevic@ff.unibl.org

**THE COLLAPSE OF THE AUSTRO-HUNGARIAN
ADMINISTRATION AND THE FORMING
OF THE NATIONAL AUTHORITIES IN
BOSNIA AND HERZEGOVINA IN 1918
(Summary)**

The National Council for Bosnia and Herzegovina started work in very complex social conditions at the end of 1918. The provinces were economically exhausted by the years of war, and parts of the Austro-Hungarian units, that had withdrawn from the front line, turned into dangerous armed gangs. At the beginning of November 1918, the National Government was formed in Sarajevo. The Prime Minister was Atanasije Šola, former member of Bosnian parliament. As the National Guard was unable to secure order and peace, this role was entrusted to the Serbian army, which entered the Bosnia and Herzegovina in early November 1918. Historical sources indicate that the Serbian army was welcomed with enthusiasm and great optimism of all citizens regardless of their national or confessional affiliation. The capital city was liberated on November 6th 1918. In some parts of the country, peasants attacked and robbed property of Muslim landowners. Most of Bosnia and Herzegovina's regions declared direct union with Serbia during November 1918. For example, Banja Luka National Council worked completely autonomously in relation to the government in Sarajevo.

KEY WORDS: *Bosnia and Herzegovina, Austro-Hungary, First world war, Kingdom of Serbs, Croats and Slovenians, Union 1918, National Council of Bosnia and Herzegovina.*